

Karinakin am beebwa ni bubuti ibukin te angabwai

TE Beeba ni Kaotaota i bukia taan makuri man te Betebeke ao Timo-Reste aika a makuri i Aotiteria.

A riai ni kabane taan mwakuri aika a tei-maan n te tikiim ni kamakuri ae te 'PALM' ni karina aia booma n taekiti ba e aonga n noraki iai bakamane iaon te taekiti aika a tuai kabakaki ke bakamane aika a tuai karaoaki nakoia, ni katoa ririkin te mane ae a makuri iai iaon Aotiteria.

Ririkin te akaunti bon te maan ae 12 namwakaina man 1 Turai ni karokoa 30 Tuun. Aio e kabonganaki iroun te Tautaeka, bitineti ma rabwata riki ibukin mwakurian aia kataumwane, aia raka ke aia ruuti.

Akea raoi kakoauana bwa e na bon roko te rongorongo nakoimi taan mwakuri bwa kam na riai ni kanoai ami beebwa ni bubuti ibukin te angabwai – ma tiaki nanona bwa e aki tangiraki aio mairoumi.

Te beebwa aio e kabwarabwara bwa bukin tera ao e na kanga ni kanoaki te beebwa ni bubuti ibukin te angabwai ao e katauraaki bwa buokaia taan mwakuri bwa a na kona n tatabemania ni karaoi tabeia ibukin te angabwai.

Antai ae e riai ni karina ana beeba n taekiti?

Taan makuri i Aotiteria aika a kamakuaki rinanon te te tikim ni Kamakuri i Aotiteria man te Betebe ke te (PALM) a ti kainnanaoaki ni karina aia booma n taekiti ngkana e tei –maan aika makuri n te maan ae teuana nakon 4 te ririki.

Taan makuri aika a aekaki n te tai ae e onoti (ae to 9 te namakaina a aki kabaeaki ba a na karina aia booma.

Tera te beebwa ni bubuti ibukin te angabwai?

Te Angabwai: Ana karekemwane te Tautaeka. Tautaeka a kabongana tem wane are e reke man te angabwai ni kaitarai boon bwaai ma waaki ke tiaweti aika e kainnanoi te botanaomata ni katoa bong n reitaki ma mwakuri ni kuakua, kawakinan te rau ma totokoan mwakuri ni kakiriwe, waaki n reirei ao ai karikirake n aron te kawai ma te mwamwananga n te turein. Bwaai aikai ni kabana a ibuobuoki nakon maiuraoin te botanaomata ake a maeka iaon Aotiteria.

Beebwa ni bubuti ibukin te angabwai: Ngkana e a tia n tatauaki am angabwai man am karekemwane inanon te ririki (n aron ae e kangai, ngkana ko a tia ni mwakuri i marenan Turai 2021 ao Tuun 2022), ko a riai ngkanne ni karina am beebwa ni bubuti ibukin te angabwai.

E kanga arona?

Ngkana ko mwakuri ao ko na bae ni kabwabwaka am angabwai iaon am karekemwane anne. Am angabwai anne ko kabwabwaka inanon te ririki are ko karekemwane iai.

Te bwai ae e na karaoia am Tia Kammwakuri, e na tataua ibukim am angabwai man am bwakabwai ni katoa bwakabwai ao ni kanakoa nakon aobitin te Angabwai ae Australian Tax Office (ATO). Aio e ataaki n arana ae Kabwaka ngkai ko nako (Pay As You Go (PAYG)). Aio e karaoaki bwa buokam n te aro bwa e na

aki tiku bwa am taarau ae bubura n tokin te ririki. Ko na kona n nora mwaitin am angabwai ae tauaki man am bwakabwai iaon am beebwa ni bwakabwai.

N tokin te ririki, ao bon taben te aobiti anne (ATO) bwa e na tia ni ikota raoi mwaitin am angabwai are e a tia n tataua am Tia Kammwakuri man boom inanon te ririki. Aio are e na ibuobuoki ni kaotinkoa te reke bwa e na iai am mwane ae e na kaokaki nakoim ke iai riki am angabwai ae ko na kabwaka.

E na reke kaboan muiin au taekiti mairoun te ATO?

Kanga akea raoi ataakina bwa e na reke iroun ke e na aki mwanen am angabwai man te aobiti are tabena aio (ATO). Ibukina bwa e kakaokoro aron temanna ma temanna, ko na kunea bwa tabeman a na reke aia mwane ao tabeman a na manga kabwaka riki aia angabwai nakon te Aobiti are tabena (ATO). Ngaia are tai kantaningaia bwa e na reke am mwane n te itera aei.

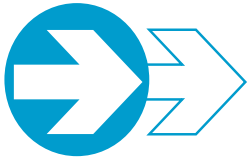
Ko na karina ia am bubuti ibukin te angabwai

Karina am bubuti iroun te tia mwane (accountant) ke te itabon ibukin te angabwai- iai te mwane ae ko na bae ni kabwaka nakoia.

Bon iai boon karaoan am bubuti irouia itabon ibukin te angabwai ke naake rabakauia aio ae e biribiri imarenan \$100 nakon \$200. Imwain ae e waaki karaoan am beebwa ni bubuti irouia ao ongora moa irouia bwa mwaitira boona ao bwa ko kukurei mani butimwaea aia boo anne.

Karina am bubuti iroun ana Aobiti Aotiteria ibukin te Angabwai (Australian Tax Office (ATO))- akea boona

Ko na kona ni karaoa aei n te intanete rinanon am akaunti ae MyGov account. E bon aki kaboaki aei ma ko kantaningaki bwa ko na karaoia ni kabane bon iroum n akea buokam.

Karinakin am beebwa ni bubuti ibukin te angabwai

TE Beeba ni Kaotaota i bukia taan makuri man te Betebeke ao Timor-Reste aika a makuri i Aotiteria.

Kanga maanra biriakinan au bubuti ibukin te angabwai?

Kanga akea raoi taina ae matoa bwa e na maanra rinanoan am bubuti ibukin te angabwai iroun te Aobiti are tabena aio (ATO). N tabetai ao e kona n ana tao iraua namwakaina te aobiti ae ATO ni mwakuria am bubuti. Akea te aomata ae e kona ni kabaitia aio ngaia are ko bon riai n tataninga.

Tera ae i kainnania i buin karinan au booma n taekiti? I?

Taekan te boo n te aonraain: Ko kona ni kunea taekan te boo n te aonraain mairoun am tia kamakuri ae e kaotaki iai kauarerekean taekan maitin am bakabwai ao maitin te taekiti ae e kabakaaki n ririkin te mane anne. E na katauraao aio i bukim, ke ko kona ni kakaea n am akaunti ae MyGov account.

Rititi ibukin kabooan baika riai ibukin am mwakuri: A rin ibukon aikai bwaai n aron am kunnikai ni mwakuri, rititi ibukin mwamwanangam ao ai kaunnikai ake kamanoam man te kanganga n am mwakuri. A kona n tangiraki manga kabooan muin kabanemane aika a riki n tain te makuri ni kauarerekaeaki riki iai maitin boom ae e kona n taekitinaki.

N na karina nningai au bubuti

Ko riai ni karina am bubuti imarenan 1 n Turai ao 31 n Okitobwa. Ngkana e rimwi karinan am beebwa ni bubuti imwin taai aikai, ao ko na kona ni katuaeaki n te mwane.

Te tiute ibukin buokam n te aoraki

Ngkana ko a tia ni karekea boom ae e raka iaon \$22,398 ao ko riai ngkanne ni kanoa te booma ae arana Medicare Entitlement Statement n te aro bwa ko na aki kabwaka te tiute ibukin buokam n te aoraki ke te Medicare Levy. Ko na kona ni kunea te booma ane te Medicare Entitlement Statement form n te intanete n taabo aikai: www.servicesaustralia.gov.au/individuals/forms/ms015.

Ko riai n taninga reken am beebwa ae Medicare Entitlement Statement n te meeri bwa n rekena ao ko a tibwa kona ngkanne ni kanoa am beebwa ni bubuti ibukin te angabwai.

Ibukin rongorongoriki tabeua

Reitiko ma Aobitin Aotiteria ibukin te Angabwai

[Karinan am moan booma iaon te taekiti n Aobitin te Taekiti i Aotiteria \(ato.gov.au\)](http://www.ato.gov.au)

N na kanga ni karika matan au akaunti ae MyGov account

www.ato.gov.au/business/single-touch-payroll/single-touch-payroll-for-employees/setting-up-your-mygov-account/

Baika ko riai ni karaoi ibukin karinan am bubuti ibukin te angabwai

TE MOANIBWAI

Karekea taekan boom. E na kona n reke aei iaon am akaunte ae MyGov i nanon 14 te bong man 1 n Turai.

TE KAOUA

Ngkana ko karaoia boni ngkoe n te intanete, ao nakon te iteraniba ke website ae MyGov ao iri kaetieti.

Ngkana iai temanna ae e buokiko (te tia mwane (accountant) ke te itabon ibukin te angabwai)

- Karekea temanna te tia mwane (accountant) ke te itabon ibukin te angabwai ae kaan ma te tabo ae ko mena iai- e na rangi n tamaroa ae ko titirakinia raom ni mwakuri ke am Tia Kammwakuri bwa antai ae e mwaatai ae e na kona ni buokiko.
- Ko na kabaea am tai ke ko nakon te aobiti. Ko na riai ni uoti mani kaoti nakoia am rititi ma/ke uarereken rongorongon am bwakamwane.
- Kakooua bwa ko matata raoi bwa iai te mwane ae ko riai ni kabwaka bwa boon buokam irouia. Tabeman e reke buokaia iroun te itabon ibukin angabwai are e kariaia bwa e na tauaki boon buokam ngkana e a reke am mwane ke am refund.

TE KATENIUA

A na kaongoko kaain te Aobiti ibukin Angabwai (ATO) ke te itabon ibukin angabwai bwa e na reke am mwane (am refund) ke iai ae ko na kabwaka. Taraia: ngkana ko kantaningaki bwa iai te mwane ae ko na kabwaka ao ko riai n reitaki ma Aobitin te Angabwai (ATO) bwa a na buokiko ni baronga aron am bwakamwane.

Iai riki am titiraki?

Ngkana ko kainnania riki buokam, rongorongoro:

- maroro ma raom ni mwakuri ke am tia kairiri
- maroro ma am tia kammwakuri
- maroro ma kaain am community n aron kaain am ekaretia ke am botaki n takakaro
- reitaki ma ana tiaweti ni boutoka 'PALM' imarenan 7am n te ingabong ao 7pm n te tariki n tain aonon Aotiteria are mai mainiku iaon: 1800 51 51 31.
- Tarebonia Aobitin te Taekiti ke ATO iaon (13 28 65)

